

Anàlisi del centre cívic Can Verdaguer: Cultura i cohesió social

Màster de Gestió Cultural UOC-UdG

Treball de Final de Màster

Maria del Pilar Pérez Azorín

Tutor: Francesc Aicart Hereu

Índex

1. Índex de figures
2. Resum/Abstract
3. Introducció
4. Plantejament
 - a. Justificació
 - b. Hipòtesis i pregunta d'investigació
 - c. Objectius
5. Estat de la qüestió
6. Metodologia
7. Antecedents
8. Anàlisi del propi centre cívic
 - a. Pàgina web i xarxes socials
 - b. Programació
 - c. Relacions amb altres entitats
9. Cohesió social?
10. Conclusions
11. Bibliografia
12. Annexos

1. Índex de figures

Figura 1: Comparació població estrangera.....	16
Figura 2: Percentatge nivell d'estudis barri Porta.....	16
Figura 3: Taxes de població.....	17
Figura 4: Ubicació del centre Can Verdaguer dintre del barri de Porta.....	18
Figura 5: Portades llibrets activitats.....	24
Figura 6: Portada llibret Gener-Març.....	25
Figura 7: Gràfica identificar el sexe.....	34
Figura 8: Gràfica sobre les edats.....	35
Figura 9: Gràfica sobre conèixer el centre.....	35
Figura 10: Gràfica sobre les activitats.....	36
Figura 11: Gràfica sobre el barri actiu.....	37
Figura 12: Gràfica sobre les entitats.....	37

2. Resum / Abstract

Després del franquisme, els centres cívics es van crear com equipaments de proximitat. Aquest havien de formar una xarxa a les ciutats per promocionar la cultura. Amb el pas dels anys, s'han anat adaptant a les tendències i demandes dels veïns per assegurar seguir amb el seu objectiu. Al barri de Porta del districte de Nou Barris de Barcelona no existia un centre cívic que pogués difondre la cultura, i tampoc estava connectat amb la resta de centres. Al 2013, es va inaugurar el centre cívic Can Verdaguer i així va convertir-se en el punt central de cohesió ciutadana i difusió cultural. A través de l'anàlisi de la gestió del centre cívic, els antecedents del barri i d'un seguit d'entrevistes realitzades als veïns del barri es pretén analitzar l'anterior afirmació a fi de veure la potencialitat d'aquest centre respecte a la difusió de la cultura en aquest barri. Finalment, a partir dels resultats obtinguts s'estableixen diferents conclusions amb les quals es vol obrir les portes a nous treballs d'anàlisi sobre els centres cívics a fi de potenciar el seu valor als barris per a la difusió de la cultura.

PARAULES CLAU: Centre cívic, difusió cultural, cohesió social, cultura, política cultural, equipament col·lectiu, participació ciutadana, Can Verdaguer, Barri de Porta.

After the Franco regime, civic centres were created to have a local cultural influence and establish a connection with the city. Over the years, they have adapted to the demands of the residents to continue its goal. In the neighborhood of Porta (Nou Barris district) didn't exist any civic center to disseminate culture. In 2013, the civic center Can Verdaguer was inaugurated and became a focal point of culture and social cohesion. Through the analysis of the Center the history of the neighborhood and interviews residents is to analyze the previous statement. Finally, from the results are established different conclusions that want to open new Works that analyze he impact of civic center.

KEYWORDS: Civic Center, cultural promotion, social cohesion, culture, political culture, collective equipment, citizen participation, neighborhood of Porta, Can Verdaguer.

3. Introducció

Històricament, la ciutat de Barcelona ha sigut un referent en la cultura i la creació artística, per aquest motiu l'Ajuntament ha anat creant diferents institucions i polítiques culturals que segueixin fomentant les arts i la cultura. Però la realitat multicultural de la ciutat ha portat a plantejar la creació d'entitats més de proximitat per arribar a cada barri de la ciutat i poder garantir que la cultura arriba a tothom.

Un d'aquests equipaments culturals de proximitat són els centres cívics, pensats com espais oberts i propers a tota la ciutadania. L'Ajuntament de Barcelona ha dissenyat cada barri de Barcelona per tenir un centre cívic, per aquest motiu al 2013 va inaugurar-se el centre cívic Can Verdaguer al barri de Porta del districte de Nou Barris. El seu objectiu principal fou l'anterior comentat, per això el següent treball consistirà en analitzar l'impacte d'aquest centre en el barri a partir de la principal pregunta d'investigació: El centre cívic can Verdaguer és un equipament important per a la promoció de la cultura al barri?.

L'objectiu anterior, s'aconseguirà a partir de veure l'evolució del barri i les polítiques culturals, després s'analitzarà la gestió del centre a partir de l'empresa "LleureSport" encarregada d'aquesta tasca. Per últim, es realitzaran entrevistes als veïns del barri a fi d'arribar a respondre també el segon objectiu del treball: El centre cívic Can Verdaguer és un punt de cohesió social en el barri?.

A partir del treball realitzat s'arribaran a respondre els dos objectius, a més de veure com els centres cívics són focus de cultura i relacions veïnals que ajuden i milloren la cohesió social al barri. A més, es pretén que aquest estudi ajudi a potenciar l'anàlisi dels centres cívics per veure la rellevància d'aquests a cada barri i cercar maneres de millorar-los.

4. Plantejament de la investigació

a. Justificació

Històricament, els voltants de Can Verdaguer s'han distingit per la seva activitat agrícola, com veurem posteriorment. Amb la Revolució Industrial a Catalunya, durant la dècada dels trenta del segle XIX, es va convertir en una zona de residència de classe obrera. El sentiment de pertinença al lloc mai ha estat gaire arrelat en la seva gent. En els darrers anys, el barri ha estat objecte d'una gran quantitat de millores urbanístiques, entre elles la del bressol del barri: la masia de Can Verdaguer.

En el present treball, com ja s'ha mencionat amb anterioritat, pretenem respondre a la següent pregunta principal: El centre cívic de Can Verdaguer és un ens difusor o dinamitzador de cultura al barri de Porta?. És en aquest punt en el que és fa indispensable introduir el concepte d'equipament col·lectiu. En aquest sentit, Altuna i Sampedro, l'any 1999 definien equipament col·lectiu: *“El conjunto de espacios e instalaciones creados y gestionados por la Administración Pública, dirigidas a todos los ciudadanos sin discriminación de ningún tipo y que, a su vez, satisfagan las necesidades de la población, tanto las demandas como las latentes. Por otra parte, son importantes tanto para reforzar o crear la identidad de una población determinada, como para favorecer su integración y mayor socialización”*¹.

L'absència de treballs dedicats a aquesta temàtica fan que es tracti d'un treball innovador, però a la vegada molt necessari alhora d'entendre el procés difusor de cultura en un barri. Un projecte lligat a la rehabilitació de la Masia de Can Verdaguer, un edifici catalogat com a Patrimoni Arquitectònic i Històric Artístic com a edifici d'interès típic tradicional², tot i que no necessàriament ha d'anar lligat a una actuació d'aquestes característiques.

¹ ALTUNA i SAMPEDRO. “Els centres cívics com utopia integradora de la ciutat: el cas de Vitoria-Gasteiz”. Espanya: Estudis Alavessos, 1999, nº 11, pàg. 161-192.

² Catalogació aprovada el 26 de maig de 2000, Categoria B-Capítol III, amb un nivell B de protecció, a la fitxa número 8.22 del Pla Especial. (extret de file:///C:/Users/mariadelpilar/Desktop/segundoAÑO/segundo%20semestre/tTFM/documentos/Documnt%20unitari.pdf consultada el 4/6/2017)

Aquest caràcter innovador també és d'especial importància, dotant al treball d'un valor afegit. Així doncs, no solament es tracta d'un tema d'investigació innovador sinó que també pot servir de punt de partida a d'altres estudis a diferents nivells, molt més enllà de l'àmbit estrictament de proximitat així com aportar una metodologia determinada per a realitzar aquestes posteriors investigacions.

Per tant, és un estudi que tracta un tema tan important com la difusió cultural, i que també porta integrat un alt contingut de reflexions que giren entorn de la cohesió social en un barri amb una gran diversitat cultural. A més a més, que ens portarà a reflexions tant interessants com aquesta: un centre cívic degudament gestionat pot portar a la dinamització de la cultura o a ser simplement un equipament cultural més dins de la xarxa d'equipaments d'una ciutat?.

b. Hipòtesis i pregunta d'investigació

Les ciutats són pols de desenvolupament on es concentren com ens diu P. Bourdieu³ les diferents formes de capital: econòmic, social i cultural. S'entén com a capital econòmic el control sobre els recursos econòmics que es converteixen en diners i, en ocasions, en una font de poder polític o prestigi (capital simbòlic); el capital social és un capital intangible que es basa en la pertinència a grups, col·laboracions, xarxes d'influència i relacions que et comporten obligacions i relacions socials. Per últim, està el capital cultural que són les formes de coneixement, educació i habilitats que té una persona i que li donen una posició a la societat. Generalment el principal capital cultural és aquell que ens transmet la nostra família i les característiques de la societat que ens envolta.

Si tenim en compte aquesta realitat, quan una persona canvia de ciutat també ho fa del capital cultural i per això s'han de crear polítiques culturals i accions que regulen aquesta situació d'heterogeneïtat cultural predominant sobre tot a les ciutats.

L'Ajuntament de Barcelona és conscient d'aquesta situació per això ha creat actuacions per saber gestionar-la a cada districte i la cultural local dels mateixos.

³BORDIEU, Pierre. "Las formas de capital. Capital económico, capital cultural y capital social" en "Poder, Derecho y Clases sociales". Bilbao: Desclée de Brouwer, 2001, pàg.131.164.

Dintre d'aquestes actuacions l'Ajuntament planteja un punt molt important per a la gestió local: la cohesió i drets socials. A la cultura local dels barris existeixen molts equipaments on la diversitat social de les ciutats es cohesionen per crear cultura. Un d'aquests equipaments que anomenen són els centre cívics, els quals dinamitzen la cultura local del barri i, la cohesió social entre els veïns.

Dit això, aquest estudi es realitzarà l'anàlisi del centre cívic Can Verdaguer del barri de Porta (districte de Nou Barris, Barcelona). El barri de Porta, històricament, es caracteritza per les protestes socials (les quals van començar a destacar a partir dels anys 80) i, a partir d'aquesta van sorgir tot tipus d'associacions com l'Ateneu⁴, les quals van fomentar l'evolució i creixement de les lluites i protestes per la creació d'equipaments pel barri. Els plans culturals de l'Ajuntament i les anteriors associacions són actualment els que han impulsat una vida cultural més visible i popularitzada al barri. Dins d'aquests nous equipaments està el centre cívic Can Verdaguer el qual ha ajudat potencialment a la vida cultural del barri i fomentar-la, canviant així una promoció de lluites i protestes pel foment de la cultura al barri.

A partir d'aquest plantejament hi hauran dues preguntes d'investigació:

- El centre cívic Can Verdaguer és un equipament important per a la promoció de la cultura al barri?
- El centre cívic Can Verdaguer és un punt de cohesió social en el barri?

⁴ L'Ateneu del barri de Porta va començar a autogestionar-se al 1981, no fou un centre cívic de control municipal, sinó un ateneu cultural creat i organitzat pels propis veïns. (referència: FERNANDEZ, Valentí. (2013). "Así era Nou Barris". Madrid: TEMPORAE, 2013.

c. Objectius de la investigació

Després de definir les preguntes d'investigació principals, es definiran els objectius de cada apartat del treball que ajudaran a resoldre les hipòtesis inicials.

El primer apartat consistirà en fer un anàlisi de la història del centre cívic i del barri de Porta. A més, d'una revisió sobre els antecedents de les polítiques culturals de l'Ajuntament de Barcelona respecte als equipaments col·lectius culturals. L'objectiu d'aquest apartat consistirà en posar en context la situació històrica actual del centre, i l'evolució del barri on està situat, per poder entendre millor el context cultural de la zona.

El segon apartat consistirà en analitzar l'evolució urbanística del barri, els canvis demogràfics que han succeït, i el desenvolupament de les relacions del centre cívic amb les entitats culturals. L'anàlisi de les relacions del centre amb altres entitats que fomentin la cultura a fi de veure si existeix una col·laboració cultural per millora la cultura al barri o simplement es un centre més de la zona. Aquest apartat ens portarà a conèixer la realitat del barri també el perfil dels veïns i de les entitats que col·laboren amb el centre.

Al tercer apartat, s'analitzarà el programa del centre cívic, les transformacions que han succeït en el seu funcionament i la participació dels veïns al centre. L'objectiu es veure com tracta la cultura el seu programa i si té rellevància respecte a la promoció cultural al barri. Dins d'aquest apartat també s'analitzarà si el centre és realment un punt de cohesió social i, convivència ciutadana al barri.

El conjunt d'apartats portaran a la resposta de les preguntes d'investigació sobre la rellevància cultural del centre cívic can Verdaguer i la seva funció com a punt de cohesió social i convivència al barri.

5. Estat de la qüestió

Respecte a la recerca de treballs anteriors i investigacions que siguin d'utilitat per construir un marc teòric, val a dir que no s'han trobat treballs específicament sobre l'anàlisi del funcionament intern, la influència al barri i la cohesió social dels centres cívics excepte d'un article de Altuna, Ainhoa i Sampedro, Nuria.(1999). Aquest article introdueix com els centres cívics estudiats tenen un valor filosòfic essencial per a la ciutadania i els seus objectius d'integració, participació i descentralització. Tanmateix, assenyalen que aquests valors no són iguals en la manera que es posen en pràctica. Encara així, accepta el gran valor sociopolític dels centres i dels seus valors teòrics ja que ajuden a la consolidació de l'Estat del Benestar.

Després d'aquest article, hi ha diferents documents que encara que no tractin de manera específica sobre la temàtica del treball, si que donen conceptes que ajuden a aconseguir una base teòrica.

El Pla Estratègic de Cultura del 2006 exposa com entre els anys 1979 i 1985 fou un moment important ja que les activitats culturals contràries al règim franquista sortien de la clandestinitat i van fer-se centres cívics, creant una xarxa per poder aproximar la cultura a tots els barris i potenciar la cohesió social. Així, començant a ocupar l'espai públic i apropiant-se d'ell. Al Pla Barcelona Interculturalitat es troba la inclusió del centre cívic com un equipament important per millorar la cohesió social en un barri d'una alta diversitat culturals. Per portar a la pràctica la teoria sobre la cohesió social existeixen precedents al document "Mesura de govern, pla d'acció per la cohesió i els drets socials de Nou Barris 2016-2019" del districte de Nou Barris on hi ha un conjunt d'activitats fetes a d'altres centres cívics del districte.

El llibre MASCARELL (dir.).(1999) "La Cultura, motor de la ciutat del coneixement: Pla estratègic del sector cultural de Barcelona". Institut de Cultura, Barcelona parla sobre la gestió cultural a Barcelona agafant com a enunciats "La cultura és ciutat i la ciutat és cultura" i "Els ciutadans i ciutadanes són, a la vegada, consumidors i creadors de cultura" que ajuden a donar una idea de l'argument del llibre i de les estratègies culturals que plantegen per a la ciutat de Barcelona.

Abans de començar amb el cos central del treball caldrà definir alguns conceptes per ajudar a la comprensió del treball: equipament col·lectiu, centre cívic i cohesió social.

“Els 51 centres cívics de Barcelona són espais oberts a tothom i propers als ciutadans. Tot i que cada centre té el seu propi funcionament i identitat, tots estan relacionats entre si i formen la Xarxa de Centres Cívics. Als centres cívics trobaràs cursos i tallers, però també, i molt especialment, activitats culturals que et sorprendran”⁵. Un equipament col·lectiu és un “conjunto de instalaciones, edificios y redes que permiten el desarrollo de los servicios colectivos que precisa una población”⁶. Per últim, la cohesió social dins de la seva possible multiplicitat de definicions es pot definir com *“Una forma de convivir y de compartir los recursos, los valores y de respetar y comprender las diferencias que existen en una sociedad. Por eso, sin participación social efectiva y presupuestos participativos, la cohesión social no puede avanzar. Hay que consensuar lo poco que tenemos priorizando nuestras demandas y necesidades”*. Atiliano Arancibia Villagomez, Ex alcalde de Yamperez y Presidente de la Federación de Asociaciones de Municipios de Bolivia.⁷

⁵ <http://ajuntament.barcelona.cat/centrescivics/ca/que-es-la-xarxa-de-centres-civics> (consultada el 4 de juny del 2017)

⁶ <http://diccionario.raing.es/es/lema/equipamiento-colectivo> (consultada el 4 de juny del 2017)

⁷ <http://www.institut-gouvernance.org/es/entretien/fiche-entretien-25.html> (consultada el 5 de juny del 2017)

6. Metodologia

Per conèixer la potencialitat del centre cívic Can Verdaguer, es pretén realitzar un estudi de cas de la gestió d'aquest centre i de l'impacte que té al barri.

Per assolir aquests objectius s'han realitzat un total de 100 entrevistes semiestructurades pel barri per tal d'aconseguir les dades quantitatives que necessitem per fer-nos una idea de la demografia actual del barri, sinó també, principalment, per aconseguir les dades qualitatives que ens aportaran les idees, sentiments i opinions dels entrevistats. S'ha escollit aquest mètode per aconseguir d'una manera sintetitzada la informació que es necessitava, però també per facilitar la recollida de dades. Les entrevistes es van realitzar de manera aleatòria al carrer en diferents dies (29 al 31 de maig, de les 10:00 a les 12:00 hores del matí i de les 18:00 hores a les 20:00 de la tarda), llocs dels barri, i procurant entrevistar a la major varietat de franges d'edats que va ser possible. A tots ells va explicar-se la finalitat acadèmica d'aquesta entrevista i se'ls va demanar el consentiment als pares en el cas dels menors d'edat. Tanmateix va assegurar-se el seu anonimat. L'estructura d'aquesta entrevista es pot trobar a l'*Annex 1*.

Per altra banda, s'ha realitzat un recerca bibliogràfica per contextualitzar la temàtica de l'estudi, i realitzar l'estat de la qüestió i els antecedents. Aquesta ha consistit en articles acadèmics, documentació oficial de l'Ajuntament de Barcelona, llibres i pàgines web.

Finalment, per conèixer la tasca que fa el centre cívic Can Verdaguer s'ha analitzat d'una manera exhaustiva la seva pàgina web, així com les diverses xarxes socials.

7. Antecedents

“La masia Can Verdaguer ha sigut la darrera masia que ha funcionat com a tal i ha esdevingut un símbol del passat rural de Nou Barris”⁸.

En aquest apartat s’explicarà un resum de la història del districte Nou Barris, del barri de Porta i del centre cívic Can Verdaguer. A més, dins d’aquesta explicació s’inclouran els antecedents de les polítiques socials i culturals relacionades amb el centre. L’objectiu de la creació d’aquest context serà per entendre i relacionar amb els avenços culturals i socials.

Avui dia el barri de Porta pertany al districte de Nou Barris (Vilapicina i la Torre Llobeta, Porta, el Turó de la Peira, Can Peguera, La Guineueta, Canyelles, Les Roquetes, Verdún, La Prosperitat, La Trinitat Nova, Torre Baró, Ciutat Meridiana, Vallbona), dit districte destacava per la vida rural i les seves activitats agrícoles. Tanmateix, aquest districte és una zona que facilita els conreus de farratge per al bestiar i productes d’horta, ja que és una zona rica en torrents d’aigua.

Per aquest motiu va propiciar-se la creació de moltes masies que duien a terme aquestes tasques pel districte:

- *Torré Baró*: edificada al 1797- enderrocada al 1967 per la prolongació de la Meridiana.
- *Torre Llobeta*: construïda a finals del segle XV- després d’un procés de reivindicacions des del 1983 va ubicar-se el centre cívic i biblioteca de Torre Llobeta.
- *Can Solà*: creada al segle XVIII- enderrocada per la urbanització de la zona als anys 90 del segle XX.
- *Can Xiringall*: construïda al segle XVIII- enderrocada als anys 90 del segle XX per l’ampliació de l’espai ocupat per les cotxeres de l’avinguda Borbó.
- *Can Valent*: d’origen medieval i inclosa en el catàleg del Patrimoni arquitectònic de Barcelona- està quasi derruïda i sense cap projecte.

⁸ <http://www.noubarris.net/reiligantnb/?p=192> (consultada el 24 d’abril del 2017).

- *Can Sabadell*: no se sap quan va ser construïda- enderrocada per la construcció del passeig de Fabra i Puig.
- *Can Sabastida*: construïda a l'època medieval com a propietat de la baronia d'Albí - enderrocada per la urbanització de la zona on estava ubicada al costat del col·legi de Maria Sabastida.
- *Can Santaló*: propietat dels Santaló va ser enderrocada per la urbanització de Fabra i Puig i la plaça Virrei Amat.
- *Can Sitjar*: propietat del marquesat de Castellbell de finals del segle XVIII i inicis del segle XIX- enderrocada per la creació de la plaça Virrei Amat als anys 90 del segle XX.
- *Can Masdéu*: documentada des de l'Edat Mitjana (segles V-XV), propietat de l'hospital de Sant Pau i en estat d'abandonament fins el 2001 que fou habilitada per joves d'un moviment okupa els quals han començat un actiu projecte de vida alternatiu.⁹
- *Can N'Ensenya*: es creu que fou construïda al segle XVII-remodelada a finals del segle XIX com a dependència externa de l'Institut Mental de la Santa Creu i Santa Pau.
- *Can Peguera*: propietat del marquès de Castelbell i construïda al segle XVII- enderrocada al 1949 per la construcció del que es coneix com les cases barates de Ramon Albó.
- *Can Rius*: es creu que fou creada al segle XVII- enderrocada als anys 80 del segle XX per la urbanització del passeig de Valldaura i del polígon de la Guineueta.
- *Can Dragó Vella*: construïda al segle XVII- enderrocada als anys 20 del segle XX per la construcció d'una estació de càrrega i descàrrega del ferrocarril que mai va fer-se.
- *Can Gaig*: construïda al segle XVII- enderrocada al 1918 per la urbanització del passeig de Fabra i Puig i els carrers adjacents.
- *Can Garrigó*: construïda al segle XVI- enderrocada als anys 50 del segle XX per la urbanització del carrer Escòcia.

⁹ <http://www.canmasdeu.net> (consultada el 4 de juny del 2017)

- *Can Guineueta*: construïda entre els segles XVI-XVII¹⁰ - enderrocada al 1990 per la construcció del polígon Canyelles.
- *Can Basté*: construïda a l'època medieval i remodelada al segle XVIII formant un conjunt arquitectònic amb la capella de Santa Eulàlia de Vilapicina- encara existeix després d'una restauració des del 1995 com a centre cívic Basté.
- *Can Borràs*: origen a l'edat mitjana- enderrocada per la urbanització del passeig de Valldaura.
- *Can Carreras*: construïda entre els segles XVI-XVII- restaurada i remodelada dins del Pla general d'urbanització del Parc Central de Nou Barris.
- *Can Dragó Nova*: construïda al 1929 per substituir l'antiga masia Can Dragó- enderrocada als anys 90 per la urbanització de l'avinguda Rio de Janeiro.
- *Ca la Peira*: construïda al segle XVIII – enderrocada per la línia V de metro fins a l'estació d'Horta als anys 80-90 del segle XX.
- *Cal Bonet, Cal Garibaldi, Cal Playa* varen construir-se als segles XVII i foren enderrocades per la urbanització del polígon del Turó de la Peira als anys 80-90 del segle XX ¹¹.

Actualment, ha passat a tenir el 10,3% de la població de Barcelona sent el cinquè districte respecte a població de la ciutat, a més, de la mateixa manera que el barri de Porta, és un districte envellit. A nivell cultural, se centren en hàbits de cultura a les biblioteques i els centres esportius i, l'ús d'internet està molt poc estès i té una tendència a la baixa. Això es degut a que la cultura no es veu com a la principal preocupació, per aquest motiu la creació d'espais culturals i el foment dels creadors és molt important.

Al barri de Porta viuen aproximadament unes 24.536 persones de les qual 3.034 són estrangeres¹². Les darreres dades de població del 2010-2015 mostren una

¹⁰ Publicada el dimecres 31 de desembre del 2014: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/nou-barris/can-guineueta-casal-joves-una-antigua-masia-3819590> (consultada el 4/6/2017)

¹¹ MARTÍN, Manel. "Inventari de les antigues masies localitzades a l'actual districte de Nou Barris". Barcelona: Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté, 2003.

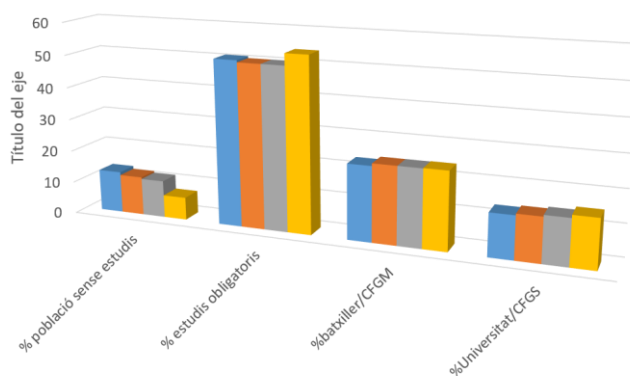
¹² Dades de http://www.bcn.cat/estadistica/catala/documents/barris/45_NB_Porta_2016.pdf (consultada el 4 de juny del 2017)

disminució important de la població estrangera (principalment Bolívia, Equador, Peru, Xina, Marroc, Paquistàn) en el barri, això es degut a que les transformacions urbanístiques patides al barri han encarat el preu del sòl (i els lloguers) conduint a un procés de gentrificació o el·lització (*“Gentrification is a process of socio-spatial change where the rehabilitation of residential property in a working-class neighborhood by relatively affluent incomers leads to the displacement of former residents unable to afford the increased costs of housing that accompany regeneration”* (Pacione, 2001:212)¹³.

Figura 1. Comparació població estrangera. Extreta AJUNTAMENT DE BARCELONA. (2016). “Mesura de Govern, ACTUACIONS AL DISTRICTE DE NOU BARRIS 2016-2019”. Consell del Districte de Nou Barris.

El nivell d’estudis del barri des del 2010 va en augment en estudis superiors i disminueix la gent sense cap estudi que a l’any 2015 era del 7,0%.

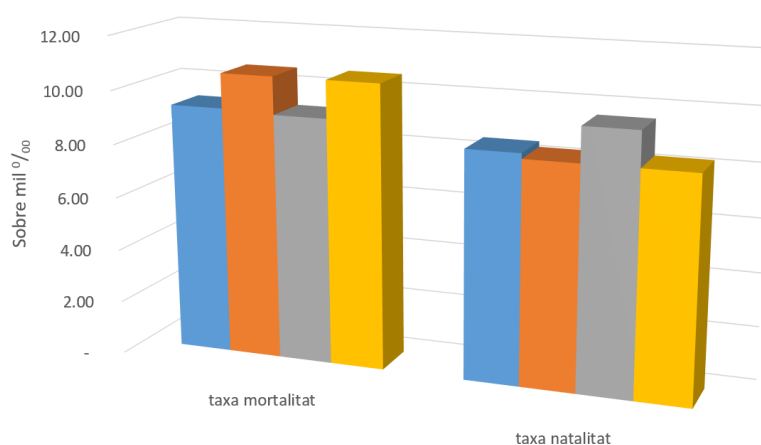

	% població sense estudis	% estudis obligatoris	% batxiller/CFGM	% Universitat/CFGS
■ 2012	12.9	50.9	23.1	13.2
■ 2013	12	50.3	23.9	13.7
■ 2014	11.5	50.3	23.9	14.2
■ 2015	7	53.9	24	15.1

Figura 2. Percentatge nivell d’estudis barri Porta. Elaboració pròpia. Dades extretes de http://www.bcn.cat/estadistica/catala/documents/barris/45_NB_Porta_2016.pdf (consultada el 4/6/2017)

¹³ PACIONE, M. “Urban Geography. A Global Perspective”. Londres: Routledge, 2001, pàg.760.

Aquesta dada pot explicar-se a partir de les taxes de natalitat i mortalitat que mostren un barri envellit. La taxa de natalitat (8,3 a l'any 2014 sobre 1000 ‰) és més baixa que la taxa de mortalitat (10,6 l'any 2014 sobre 1000) no hi ha dades del 2015. A la mateixa vegada la gent sense estudis va disminuint, això significa que els nostres avis els quals són aquells que no tenen estudis van deixant pas a les noves generacions perquè aquesta xifra va disminuint cada any.

	taxa mortalitat	taxa natalitat
■ 2011	9.30	8.50
■ 2012	10.60	8.30
■ 2013	9.20	9.60
■ 2014	10.60	8.30

Figura 3. Taxes de població. Elaboració pròpia. Dades extretes de http://www.bcn.cat/estadistica/catala/documents/barris/45_NB_Porta_2016.pdf (consultada el 4/6/2017)

L'augment d'estudis del barri contraposa amb el fet que no hi ha cap biblioteca a la qual els veïns puguin accedir. Les demandes culturals venen donades per la seu del districte de Nou Barris, la qual sempre està plena, tanmateix els altres barris del districte si que tenen una biblioteca pròpia (a excepció del Turó de la Peira i Vallbona) i tampoc l'Ajuntament té previst fer-ne cap¹⁴.

La masia Can Verdaguer és una construcció de planta basilical del segle XVI, situada entre els carrers Piferrer, Casas i Amigó i Pintor Alsamora, està catalogada com a Patrimoni Arquitectònic i històric artístic com a edifici d'interès

¹⁴ Notícia publicada a: http://www.bcn.cat/biblioteques/docs/bib10anys_cat.pdf (consultada el 20 de maig del 2017)

típic tradicional¹⁵. La distribució actual fou definida durant el segle XVIII. La família original propietària de la masia fou la Berenguer Verdaguer i els últims masovers varen ser la família Samsó fins el 2007. Existeixen documents que ens situen un origen més antic de Can Verdaguer, del 1351 on s'explica la cessió d'unes terres de l'abadessa de San Pere de les Puelles a favor de la família Berenguer Verdaguer. L'activitat agrícola va mantenir-se fins a la urbanització dels terrenys dels voltants al 1987.

Posteriorment, l'Ajuntament va adquirir la masia per rehabilitar-la a causa del seu deteriorament (va començar al maig del 2010) per convertir-la en un equipament cultural per al barri de Porta. L'Ajuntament de Barcelona ha invertit en aquesta tasca 2,5 milions d'euros, per donar un centre cívic en condicions a un barri que el reivindicava i que fou inaugurat el 18 de març del 2013.¹⁶

Figura 4. Ubicació del centre Can Verdaguer dintre del barri de Porta. Elaboració pròpia programa SIG Qgis

¹⁵ AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Pla especial integral per a la regulació d'ubicar el centre cívic a la masia Can Verdaguer del barri de Porta districte de Nou Barris: <http://dtes.gencat.cat/rpuportal/AppJava/cercaExpedient.do?reqCode=veureDocument&codintExp=255098&fromPage=load>. Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2010.

¹⁶ Notícia publicada el dimecres 1 de maig del 2013: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/distritos/una-masia-que-renace-centro-civico-2379074> (consultada el 3 de maig del 2017)

La masia ha sofert diferents transformacions i reconstruccions les quals van començar al 1714 amb la Guerra de Successió i van continuar entre els anys 1858 i 1931.

La distribució arquitectònica del centre consisteix en 1.200 metres quadrats, distribuïts en dues plantes, unes golfes i un pati al darrera. Alhora de destacar característiques arquitectòniques de la masia existeixen el rellotge de sol, el portal d'arc de mig punt adovellat i el jardí posterior on hi ha la palmera més alta de Barcelona.¹⁷

L'última qüestió que s'explicarà en aquest apartat seran aquelles polítiques que han anat influïnt en els centres cívics de Barcelona i en concret al centre que s'està estudiant.

En primer lloc existeix el Pla Estratègic de Cultura de Barcelona del 2006 on es mostren els primers passos de creació i gestió dels centres cívics ressaltant la seva importància. Entre el 1979 i el 1985, a la ciutat de Barcelona va anant produint-se un canvi de caràcter polític amb l'arribada de la democràcia.

Aquest canvi polític va propiciar que sortissin de la clandestinitat totes les activitats culturals contràries al règim franquista, però la mateixa manera van sorgir les mancances que tenia la ciutat. A partir d'aquest moment es genera la prioritat de desenvolupar polítiques que afavoreixen la democratització de la cultura i la descentralització del poder municipal als equipaments culturals de la ciutat. Dins dels equipaments culturals que van potenciar en aquell moment el més important fou el centre cívic. L'idea fou que els centres cívics formessin una xarxa entre ells per potenciar la cohesió social i aproximar la cultura al barri. Unes mesures que portarien a l'ocupació progressiva de l'espai públic amb polítiques culturals que afavorien festes i manifestacions culturals al carrer.¹⁸

Una altre element que s'ha de considerar és el Pla d'Interculturalitat de l'Ajuntament de Barcelona el qual mostra una panorama de la situació de

¹⁷ Dita palmera té 27 metres d'altura i data aproximadament del 1894.

¹⁸MARTÍ I GRAU, Jordi (dir.) "Pla estratègic de cultura de Barcelona, nous accents". Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, 2006.

Barcelona respecte els estrangers i les maneres de formar una Barcelona unida. Dins d'aquest pla d'acció hi ha una qüestió que es planteja: Quins creu que han de ser els elements comuns que haurien de compartir les persones de diferents orígens culturals per conviure al barri, a la ciutat?. El resultat majoritari de la pregunta fou la necessitat de compartir unes normes de convivència (23,4%) i, uns espais i serveis comuns (17,1%)¹⁹. A més, es destaquen els espais públics i equipaments culturals (com els centres cívics) com a indrets on es podrien posar en pràctiques les estratègies i plans culturals per ajudar a crear una ciutat per a tots. El fet que el resultat a la pregunta siguin aquests dos elements indiquen que la ciutadania concep els equipaments públics i culturals com a indrets necessàries per a la convivència en el barri. A més, de creadors de cohesió social i diàleg entre les persones la qual cosa reforça l'idea de pensar així en els centres cívics.

¹⁹ AJUNTAMENT DE BARCELONA. "Pla d'Interculturalitat". Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2009.

8. ANÀLISI DEL CENTRE CÍVIC

Aquest apartat es centrarà en l'anàlisi de les xarxes socials i la pàgina web, uns exemples de la programació interna del centre i el treball de col·laboració que té amb altres entitats.

A. Pàgina web i les xarxes socials

Un element molt important per comprendre i analitzar el centre cívic Can Verdaguer és la seva pàgina web. En un món globalitzat, dominat per les tecnologies i la competitivitat és molt important estar informat i donar-se a conèixer a través d'Internet. Avui dia, Internet ofereix un món de possibilitats i d'interacció amb tot el món que estigui connectat a la xarxa. Per aquest motiu la creació de comptes a les xarxes socials o la creació d'una pàgina web ben estructurada i atractiva són elements importants per donar a conèixer-se en aquest món. A partir d'aquest principi s'analitzarà la pàgina web del centre cívic a fi de veure la manera de gestionar les activitats i funcionament del centre.

A nivell general, la pàgina web mostra un bon disseny a nivell visual i està molt ben organitzada. Tanmateix té accessos ràpids als esdeveniments més importants per tal de facilitar l'accés a les novetats del centre. Un element molt important de la pàgina web és la inscripció en línia, això facilita la participació dels ciutadans a les activitats ja que el fet d'haver d'anar al centre a inscriure's pot portar a la persona a no fer-ho. Tanmateix les persones grans del barri són aquelles que si utilitzen la inscripció presencial, ja que són aquells que solen tenir menys habilitats informàtiques. L'identificador de visites on-line a la informació de cada exposició o activitat, em sembla molt interessant ja que gràcies a aquest indicador el centre pot fer-se una idea de les visites o rellevància de la mateixa. Un altre factor molt interessant és l'apartat de propostes el qual em sembla fonamental per la creació d'un espai de participació ciutadana i aconseguir crear una programació i equipament per a tots. Els veïns poden fer propostes de tallers i d'activitats la qual cosa ajuda a la promoció de nous creadors que volen portar a terme les seves idees.

“Entenem per participació ciutadana tota aquella activitat que està adreçada a influir directa o indirectament en les polítiques públiques. Quan parlem de participació ciutadana parlem d’influir en la presa de decisions de forma vinculant. No es tracta de consultar determinades decisions a la ciutadania sinó de traspasar-los el poder. La participació ciutadana té dos grans tipus de protagonistes: les persones a nivell individual i les entitats. Les entitats han de jugar un paper fonamental en tot procés de participació, però cal obrir els processos als ciutadans buscant la màxima representativitat”²⁰. Encara així aquest serà un element que s’analitzarà més endavant juntament amb el factor de cohesió social al centre cívic.

La pàgina web està organitzada en tres apartats: agenda, projectes culturals i programació festiva.

L’agenda és l’índex on es pot trobar la programació completa del centre i classificat per categories (música, arts escèniques, exposicions, col·loquis i conferències, projectes audiovisuals, cultura popular, nous formats). El conjunt d’aquestes activitats són organitzades pels diferents grups que s’han format al centre com les obres de teatre i, d’altres són per la col·laboració amb altres professionals com la conferència de Cleòpatra. Respecte a aquesta secció, s’ha de valorar els pocs anys que porta obert el centre perquè en poc temps han dut a terme moltes activitats i projectes (analitzats al següent apartat).

L’apartat de **projectes culturals** conté tots els projectes culturals que s’estan portant a terme al centre: “Concurs del còmic”, “En família”, “Can Verdaguer i les escoles”, “exposicions”, “Activitats d’estiu”, “Escenari obert”, “El blues a les escoles”, “Porta’ns l’art”, “Música bcn” i “la Setmana del medi ambient”. Cal observar com abasteixen diferents interessos entre els quals destaquen les arts, la família i les escoles. Es troben a faltar temàtiques en aquests projectes d’altres cultures, però com ja veurem més endavant existeixen activitats d’aquesta temàtica. A més, cal remarcar que no tanquen l’oportunitat de treballar amb les

²⁰ Definició extreta de l’Ajuntament de Figaró-Montmany: <http://www.elfigaro.net/participacio-ciutadana.htm> (consultada el 25 de maig del 2017)

escoles amb activitats com “el bosc vertical” un element bàsic per la vida cultural d’un barri i una forma d’unir els dos equipaments culturals.

Per últim, l’apartat **programació festiva** està dividida entre aquelles festivitats que afecten al barri les quals són “la Setmana de la dona”, “Carnestoltes”, “Festes de Porta”, “Mostra de Nadal”, “Sant Jordi” i la “Nit d’ànimes”. Aquestes festivitats que realitza el centre s’inspiren en les festes tradicionals de la ciutat com pot ser la mostra de Nadal, i les festes del barri. S’arriba a la conclusió que participa en poques festivitats ja que hi ha moltes típiques i que no té programades com Sant Juan. Encara així, substitueixen aquesta manca de la programació festiva en els nous projectes que van sortint en els llibrets del centre.

Respecte a les **xarxes socials oficials** del centre en trobem dues: Facebook i Twitter. Les dues estan sempre actualitzades amb les novetats del centre per assegurar promocionar-les i arribar al major nombre de persones. Per millorar aquest aspecte, podrien crear-se un compte d’Instagram, una xarxa social que va a l’alça. A Instagram també trobem un compte no oficial però no està promocionat a la pàgina web oficial i és un compte privat. Això ens pot indicar dues coses: és un compte creat per un particular per publicar fotografies d’activitats del centre o que el centre necessita millorar la gestió d’aquesta xarxa social. Quan una institució pública es fa un compte a Instagram la millor promoció és gràcies a actualitzar constantment amb les novetats. Així doncs, si s’està creant pel centre, caldria que milloressin aquesta xarxa i actualitzessin la pàgina web, perquè molts usuaris del centre publiquen fotografies amb el hashtag #CanVerdaguer promocionant així el centre.

B. Programació

Com es parlarà més endavant, l'empresa que s'encarrega de la gestió de les activitats del centre cívic no és un equip intern, sinó l'empresa "Lleure Sport" especialitzada en la gestió de serveis a centres cívics (s'explicarà a l'apartat *Entitats pàgina 26*). L'objectiu d'aquest apartat és analitzar la programació de les activitats del centre a partir del dossier que es fan cada temporada. Les activitats programades del centre es van publicant en temporades de 3 mesos excepte a l'estiu ja que el més de juliol es fa una programació única. Els dossiers que s'agafaran com a referència seran els més recents, de la temporada d'abril a juny i del mes de juliol a fi de veure les últimes novetats del centre (els quals es poden trobar a la pàgina web del centre <http://www.canverdager.com>).

Figura 5. Portades llibrets activitats. Extret de <http://www.canverdager.com> (consultada 1 de maig del 2017)

A nivell formal, els llibrets sempre tenen una portada relacionada amb la temporada en la qual es realitzaran les activitats, per exemple el llibret dels mesos d'abril a juny la portada és d'ametllers florits. A la portada de juliol podem veure una il·lustració de l'artista DIDAKIO²¹ d'una escena típica d'estiu, i també tenim d'altres exemples com l'anterior dossier al d'abril que correspon a gener-març, el qual està ambientat en l'estació de l'any corresponent. Els elements formals dintre del dossier corresponen a tota la normativa d'inscripció dels usuaris a les activitats tan de manera presencial com en línia a través de l'aplicació de la pàgina web. Tanmateix afegeixen les normatives de devolucions i, les condicions generals i legals com per exemple aclarir el percentatge que subvenciona l'Ajuntament de Barcelona.

Figura 6. Portada llibret Gener-Març. Extret de <http://www.canverdaguier.com> (consultada 1 de maig del 2017)

L'índex d'aquests dossiers sol mantenir la mateixa estructura, però a vegades hi ha algun apartat que no s'incorpora. En línies generals, és aquest l'ordre: Monogràfics, Dansa, Salut i Benestar, Idiomes, Art, Multimèdia, Música, Cuina, Infantil, Diversos, Tallers Voluntaris, Tallers de Promoció Cultural i, Agenda Cultural. A cada temporada cadascun dels apartats és més gran o més petit, la raó d'aquest fet són les novetats. L'èxit de cada llibret consisteix a que sempre hi hagi molta varietat que satisfaci la demanda dels usuaris del centre, perquè cal recordar que gràcies a l'apartat de propostes ciutadanes, els veïns poden proposar quines activitats voldrien tenir i quines activitats voldrien fer per exemple que una professora de balls de saló volgués fer una classe de tango al centre. Les activitats no solament sorgeixen d'aquests apartats de propostes, sinó també de les programacions generals que organitza l'entitat "LleureSport" els quals també van variant la mateixa segons les demandes i l'èxit que tenen.

Quan aquestes propostes arriben a aquest consell es fa un recull de totes i es comencen a analitzar la viabilitat de cada proposta. Pel que fa al finançament de cada activitat, hi ha algunes d'elles que són gratuïtes perquè les finança en la

²¹ Per a més informació de l'artista: <https://www.pictastar.com/i/didakio> (consultada el 30/5/2017)

seva totalitat l'Administració Pública i unes altres que són un 50% de finançament de l'Administració (en el cas dels empadronats al barri i els aturats) i la resta es cobreix amb un quantitat fixada prèviament que l'abona l'usuari. Els preus són tancats, és a dir, que la persona que vulgui fer cada activitat haurà de pagar la quantitat que s'hagi pactat sense possibilitat de fer cap tipus de reducció. Les **activitats gratuïtes** són entrades a obres de teatre, música, cant, a més d'alguns cursos que els ofereixen voluntaris de manera gratuïta com un taller de mus. Entre les **activitats de pagament** destaquen les classes de ball, d'idiomes o de cuina. A continuació analitzarem amb més deteniment totes aquestes activitats.

El primer apartat que tenen tots els llibrets són les **activitats monogràfiques**. Generalment aquestes activitats duren un sol dia, en un únic horari, per exemple els tallers de cuina com "Hamburgueses, croquetes i Blinis vegetals" el qual és fa solament un dia en un horari concret i amb 10 places disponibles. També hi ha d'altres monogràfics que duren dos dies o una temporada però que sempre són amb places limitades i en un horari en concret. Aquí trobem activitats com "elaboració de gintònics" o "Fengshui". Una característica que es pot destacar d'aquesta tipologia d'activitats és que la temàtica sòl estar orientada a festivitats que es facin, per exemple trobem tallers d'elaboració de "Coques de Sant Joan i Coca de Llardons" per la festivitat de juny, per tal de garantir l'èxit de l'activitat ja que la gent estarà més interessada. Per veure un altre exemple podem agafar el curs "Fes el teu protector solar i l'after-sun" en el dossier de Abril-Juny el qual és molt indicat perquè a partir de juny s'ha de cuidar la pell.

El següent punt de l'índex és la **dansa** en la qual trobem varietat cultural ja que hi ha balls de moltes parts del món, a més de balls amb nadons. Les tipologies espanyoles que destaquen són el flamenc i les sevillanes, per arrodonir l'oferta autòctona podrien oferir classes de sardanes com a típic ball català, però com no té molt d'interès fora de la gent gran. La resta de balls que es van repetint pels dossiers són: bollywood, country, zumba, burlesque. Així doncs, la varietat que trobem a les danses garanteix una alta satisfacció dels usuaris del centre. Per últim, farem al·lusió al "Kangeroo" una modalitat de dansa entre les mares i els seus nadons que propicia una connexió especial entre ells. En aquesta societat els pares estan tot el dia treballant i és difícil trobat moments amb els

fills, per aquest motiu s'han posat molt de moda fer activitats que conviden pares i fills, a fi de fomentar els llaços familiars per exemple vestir iguals²², fer Instagram amb els fills²³ o fer dansa com ja veurem més endavant. Respecte als preus de totes aquestes activitats no són cars ja que van dels 15-30 euros i una escola de dansa normalment costa el doble.

L'apartat dels **idiomes** té poca varietat d'elecció ja que els cursos que es solen oferir són un anglès bàsic i algun idioma amb preu més elevat com el japonès. Els avantatges de tots aquests cursos es que no són els típics d'una acadèmia sinó que ofereixen idioma pràctic per viatges o conversa anglesa per un mòdic preu d'entre 20-30 euros. També destacar que van oferint cursos fora dels idiomes tradicionals (francès, anglès, alemany) com el japonès, cosa que significa que els usuaris demanden cursos d'iniciació a aquests idiomes, encara que tinguin un preu més elevat (entre els 50-60 euros) que els altres però són més barats que en una acadèmia.

Les activitats sobre **salut i benestar** es centren en tècniques de relaxació, meditació i exercicis d'abdominals. A més a més, tornem a trobar els famosos exercicis de mares amb nadons (MAMfit) i classes de memòria per a la gent gran. Aquí em sorprèn la varietat que ofereixen, ja que no és un gimnàs però té classes molt de moda actualment en una societat estressada i sense temps per relaxar-se i cuidar-se.

A les activitats sobre **l'Art** destaquen la fotografia, dibuix, manualitat i sobretot el còmic. Les sortides fotogràfiques estan als dos dossiers això vol dir que és una activitat que satisfà les demandes dels usuaris i agrada. El que destaca d'aquest apartat és el còmic el qual ja porten divuit edicions, això significa que la difusió de la cultura del còmic està molt ben arrelada al barri i que han aconseguit promocionar adequadament aquesta activitat. Els preus d'aquestes activitats són més elevats (a partir de 50 euros) ja que et proporcionen tot o quasi tot el material. Comparant amb cursos i acadèmies de manualitat em sembla un preu molt assequible per exemple els cursos de còmics a d'altres llocs solen ser

²² <https://helloworld.com/tiendas-vestir-madre-e-hija-iguales/> (una pàgina on es veuen diferents tendes dedicades únicament a vestir igual pares i fills) (consultada el 23 de maig del 2017)

²³ <https://www.okchicas.com/curiosidades/madre-hija-vuelven-virales-instagram/> (un exemple de Instagrammers) (consultada el 23 de maig del 2017)

d'octubre a juliol amb preus d'uns 1000 euros²⁴, els que el centre cívic ofereix són d'uns 3 mesos per uns 50 euros, per això crec que aquests cursos garanteixen una accessibilitat a l'activitat de tots aquells interessats.

Als apartats **multimèdia** es dediquen a repetir o innovar sobre cursos d'immersió tecnològica per a inexperts de les tecnologies i cursos molt pràctics per exemple com comprar per Internet. La persona que s'apunta de l'activitat ha de facilitar la matèria prima del curs per exemple una tauleta o el mòbil. Els preus ronden els 30-40 euros i ho considero barat considerant com és de car que és sempre tot allò relacionat amb l'informàtica.

Les activitats de **música** són cursos bàsics d'iniciació i intermedi per a nens a partir dels 12 anys de guitarra i cant. No s'especifiquen agrupacions en entitats que s'encarreguin del mateix així que deuen ser professors de música particulars, a més que els preus són molt assequibles entre els 30-50 euros.

Respecte a la **cuina** destaquen els cursos de menjar saludable, novetats culinàries que no són quotidianes i l'elaboració de postres de l'època. Crec que el fet que ofereixin cursos com l'elaboració de carpaccios i tartars, que són coses poc comuns dia a dia, es deu als programes de moda "Masterchef" i "Topchef" els quals han popularitzat la cuina a les cases, i la gent vol fer el que fan a la televisió. Els preus s'encareixen una mica ja que hi ha un suplement pels ingredients, així que no tothom podrà accedir a ells, però segueix sent més econòmic que a d'altres llocs i acadèmies.

Les activitats **infantils** destaquen per una gran varietat d'activitats des de cuina per a nens fins a anglès. Fan cuina, guitarra, postres, manualitats, dansa i exercicis corporals la qual cosa proporciona una oferta variada que satisfà als nens i als pares amb un preus molt assequibles.

Per últim tenim la categoria de **diversos**, els quals es caracteritzen per ser cursos de maquillatge, màgia i tarot. El fet que l'agenda ofereixi aquests cursos és perquè hi ha interès per part del centre, encara que els preus són elevats,

²⁴ <http://www.esdip.com/cursos/comic-para-ninos/> (ESDIP escola d'art per a nens) consultada el 25 de maig del 2017

d'uns 50€ ja que per qualsevol dels dos tipus de cursos la persona que s'apunta també ha de portar el seu material.

C. Entitats

Una entitat es pot definir de moltes maneres: una entitat és definida com: “*un essència; una col·lectivitat considerada com una unitat (entitat cultural recreativa); entitat local menor (dret administratiu)*”.²⁵

Quan es volen analitzar les entitats d'un centre cívic, s'ha de tenir en compte que existeixen les entitats internes i les externes. S'explicaran primer les entitats internes les quals són aquelles associacions que utilitzen les instal·lacions del centre per a funcionar i reunir-se i, posteriorment s'explicaran les entitats externes, que són aquelles que col·laboren amb el centre i formen una relació d'intercanvis culturals.

L'anterior definició mostra el que defineix un entitat de les quals ens trobem al centre cívic Can Verdager, una entitat definida com una col·lectivitat considerada com una unitat cultural recreativa amb característiques pròpies i independent de l'administració la qual cosa li permet conservar l'essència pròpia. El motiu de crear aquesta definició pròpia és perquè les entitats que s'han trobat dintre del centre no són simples unitats ni col·lectivitats, sinó que gaudeixen de vida, creativitat, i d'intercanvis d'idees i experiències. Això porta a plantejar-se la importància d'analitzar la vida cultural interna de totes aquestes entitats. Aquesta pregunta d'investigació es podria traslladar a tots els centres cívics de qualsevol país ja que serien fonts d'informació per exemple de cultura popular o d'anàlisis polític per a futurs treballs o investigacions.

Abans d'analitzar les entitats internes cal explicar l'empresa que gestiona els serveis i activitats del centre “*Lleure Sport*” la qual és l'empresa de serveis que gestiona el centre cívic i les seves estratègies i activitats²⁶.

²⁵ Definició extreta de <http://www.enciclopedia.cat> (consultada el 10 de maig del 2017)

²⁶ <http://www.lleuresport.cat/lleuresport/index.php/2012-07-11-16-52-33/24-noticies/noticies-cultura/98-canverdager> (consultada el 30 de maig del 2017)

Aquesta empresa creada al 1992 és polivalent ja que donen serveis tan per equipaments públics com privats i fomenten la cultura, l'educació i l'esport. La seva missió és la promoció cultural, social i esportiva a través de projectes i serveis elaborats amb creativitat, passió i una evolució constant. Amb els anys la seva visió i projectes els han portat a construir moltes relacions amb altres entitats i centres que els hi ha permès comptar amb grans especialistes en les àrees culturals, socials i esportives.²⁷ Aquesta empresa és molt important alhora de la programació ja que gràcies als seus serveis i assessorament ajuden al centre a dirigir i dur a terme activitats anteriorment comentades.

Els grups interns del centre són variats des de associacions d'escacs fins a culturals: Grup Happy Day Entertainment (grup de teatre musical i animació per adults), Grup de dones de Porta (grup de teatre i dinamització d'activitats), Grup de teatre Naia (grup de teatre amateur), Associació Porta-Cultural, ASENDI NB (associació per la sensibilització envers la discapacitat), Ràdio Club Quixots, Grup de boixets, Associació ACAT (tertúlia de labors), Club de Salut i vida sana, Copa amistad (torneigs de futbol), Seniors en Allegro (grup de música), Casual Company (grup de teatre), Grup de viatgers i fotografies, Grup d'escacs L'ideal d'en Clavé (iniciació als escacs), Intercanvi de lectures, la lògia de las candelas (grup de debat), Entrecontes (club de lectura per a nens), Grup de mus (el qual es junta a la cafeteria).

El conjunt d'entitats del centre mostra una majoria respecte als grups de teatre, però també que hi ha *“una mica de tot”*, associacions de manualitats, d'escacs, de fotografia, entre moltes d'altres. Dins de tots aquests grups cal destacar dos aspectes que s'han de tenir compte el primer és l'existència d'un grup per a discapacitats, l'associació ASENDI NB, i el segon és que no existeix cap grup cultural impulsada per ciutadans d'origen estranger. Totes les entitats internes treballen cadascuna amb un horari, dies específics i diferents sales del centre, però existeix una relació entre elles ja que en els moments que es formen actes públics participen en les activitats de les altres, així doncs, són entitats independents però que es recolzen entre elles.

²⁷ Pàgina oficial “LleureSport”. <http://www.lleuresport.cat/lleuresport/index.php/2012-07-11-16-51-28/2012-07-11-16-53-04> (consultada el 30 de maig del 2017)

L'accessibilitat i la democratització de la cultura són factors fonamentals per garantir que una institució, organització o un equipament cultural siguin indrets per a tothom, sense diferències culturals ni religioses. L'existència d'aquesta associació de discapacitats al centre cívic significa que aquest és un indret de diàleg respecte a l'accessibilitat dels discapacitats a un equipament. Tanmateix reforça l'idea de que el centre cívic afavoreix la democratització de la cultura permeten l'existència de tot tipus d'entitats.

El segon element és la inexistència d'un grup cultural d'origen estranger. Com s'ha comentat en el barri Porta hi viuen un percentatge de d'estrangers que no es veuen reflectits en aquests grups, això porta a plantejar si és un equipament que compleix el factor de la democratització de la cultura. Hi ha molt més factors que s'haurien d'analitzar, com les pròpies diferències culturals d'aquest conjunt d'estrangers respecte al seu concepte d'un centre cívic, la pròpia difusió del centre si caldria millorar-la. Tanmateix pot ser que els ciutadans estrangers no estiguin cohesionats perquè existeixen diferents nacionalitats per això el centre pot ser molt important per aconseguir la cohesió necessària.

Respecte a les relacions del centre amb altres entitats les principals són: Institut de Cultura de Barcelona (ICUB) i la xarxa de centres cívics de Barcelona. Institut de Cultura de Barcelona (ICUB)²⁸ és una entitat pública depenent de l'Ajuntament referent a la ciutat a nivell de projectes culturals, ja que aporta idees al centre. La gran varietat de projectes que realitza i promoció aquesta entitat, juntament amb l'assiduitat que les ofereix la converteixen en un portal de promoció de les activitats del centre i una font de coneixement, idees i recursos. La següent entitat d'influència pel centre cívic és la xarxa de centre cívics de Barcelona²⁹ aquesta entitat pública dependent de l'Ajuntament de Barcelona està creada per ajudar a la promoció de les activitats i projectes que es van programant i realitzant als centres cívics adscrits a Barcelona. Considerant que avui dia, els centres cívics necessiten millorar la seva difusió i promoció per donar-se a conèixer als barris i fer rellevant la gran promoció cultural i els valors que com a equipament de proximitat per aportar als veïns de cada barri. Les principals entitats col·laboradores externes al centre són portals de promoció i

²⁸ <http://lameva.barcelona.cat/barcelonacultura/ca> (consultada el 30 de maig del 2017)

²⁹ <http://ajuntament.barcelona.cat/centrescivics/ca> (consultada el 30 de maig del 2017)

difusió de totes les activitats que es programen al centre. La reciprocitat que s'aconsegueix és que totes aquestes entitats que ajuden a promocionar i crear cultura per als veïns aconseguen seguint-se promocionant a les persones que participen al centre.

També trobem altres entitats de l'Ajuntament de Barcelona com "La Fàbrica del Sol", un equipament mediambiental que promou la cultura de la sostenibilitat en activitats com el taller *Treu-ne l'aigua clara*.³⁰

Paral·lelament existeixen totes aquelles entitats, associacions i empreses que col·laboren amb el centre encarregant-se d'algunes de les activitats programades, ja que d'altres són persones individuals i no entitats, les que realitzen l'activitat sorgida de l'apartat de propostes ciutadanes.

A les activitats de cuina trobem "mesquemenjar", una associació que ofereix cursos de cuina saludables on només has de pagar el material de cada curs. A més tenen col·laboradors que són els que van per escoles i centres cívics oferint aquests cursos de menjar saludable³¹. El preu pel curs que s'observa en el curs "*Llegums frescos de primavera*" deu estar fixat pel col·laborador i per l'ús de les instal·lacions.

A les activitats del còmic podem trobar l'associació sense ànim de lucre "AJACC BCN" (Associació de Joves Artistes i Creadors de Còmic de Barcelona) la qual el seu objectiu és la difusió de la cultura del còmic i ampliar les possibilitats del joves en aquest art, a més de donar a conèixer els artistes del còmic a través de les jornades KBOOM³². De les activitats que col·laboren també estan les jornades del còmic que ja s'han comentat anteriorment, per això, potser l'aportació que han de fer els interessats serà en resposta al material i per a finançar d'altres projectes del còmic (però no ho sabem amb exactitud).

A l'apartat de música trobem "Percuriositat" una empresa dedicada a la percussió corporal per millorar la coordinació i moviments del cos a través dels moviments i la percussió. Ofereix tot tipus de cursos però en el centre els fan per a famílies

³⁰ Pàgina oficial La Fàbrica del Sol: <http://ajuntament.barcelona.cat/lafabricadelsol/ca/canal/la-fabrica-del-sol> (consultada 1 de juny del 2017)

³¹ Pàgina oficial Mesquemenjar: <https://mesquemenjar.com/> (consultada 1 de juny del 2017)

³² Pàgina oficial KBOOM i AJACC BCN: <http://www.kboombcn.com/> (consultada 22 de maig del 2017)

amb fills “*Taller d’instruments reciclats*” la qual cosa proporciona moments en família tan necessaris en aquest segle³³.

Podríem seguir enumerant i explicant aquelles persones, associacions i entitats que col·laboren en la realització de les activitats al centre cívic però no acabaríem per la constant col·laboracions. El que cal destacar és que un centre cívic sembla ser un centre de reunió de moltes entitats on es comparteixen idees i activitats creant així una xarxa. Totes elles amb la missió clara de la difusió cultural als veïns del barri i la promoció continuada de novetats per atreure a les màximes persones possibles al centre cívic, un punt de relacions, experiències i difusió cultural.

³³ Pàgina oficial PERCURIOSITAT: <https://kikecuadros.jimdo.com/percuriositat/> (consultada el 1 de juny del 2017)

9. Cohesió social?

“La funció social de la cultura sempre s’ha tingut en compte, però avui és necessari accentuar aquesta funció en la perspectiva d’una societat de la informació que provoca noves formes d’exclusió, augmenta el risc social cap a nous col·lectius i accentua la multiculturalitat a les ciutats. Des d’aquest punt de vista, la cultura ha d’esdevenir un element redistributiu de coneixement entre la ciutadania que faciliti l’adquisició de capacitats i noves habilitat necessàries en el context actual. La funció educativa de la cultura i l’exigència de definir propostes que assegurin l’accés per a tothom han de ser dos pilars clau en la configuració d’estratègies culturals de futur”³⁴. L’anterior afirmació ens serveix d’introducció per aquest apartat el qual veurem a partir de les entrevistes realitzades pel barri de Porta on buscarem diferents elements culturals del centre i quina es la concepció cultural dels veïns del seu propi barri. Així mateix, analitzarem possibles iniciatives per fomentar més la cultura al centre i al barri.

Veurem si la cultura és el motor d’aquest centre i si els veïns i usuaris del centre la consideren important. El model de les entrevistes pot trobar-se a l’Annex 1 realitzades a 100 persones, es tracta d’una entrevista semiestructurada de la qual en traurem les dades quantitatives com qualitatives que ens permetran veure les dades estadístiques com les opinions, argumentacions i idees de les persones entrevistades.

Les primeres dos preguntes ens mostren el sexe i les franges d’edats dels entrevistats. Respecte a aquests dos elements la gran majoria d’entrevistats varen ser dones entre 31 i 64 anys, les quals eren mares amb fills, amb parella i dones prejubilades. Pel que fa als homes majoritàriament hem trobat també a pares amb fills, però

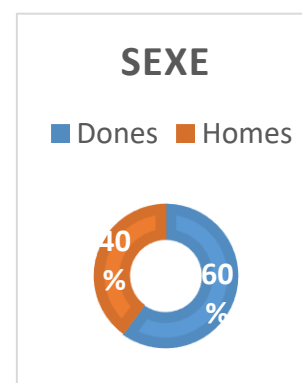

Figura 7. Gràfica identificar el Sexe. Elaboració pròpia

³⁴ MASCARELL, Ferran (dir.). “La Cultura, motor de la ciutat del coneixement: Pla estratègic del sector cultural de Barcelona”. Barcelona: Institut de Cultura, 1999.

també a jubilats de més de 70 anys. Per que fa a la franja fins a 18 anys són alumnes (dones i homes) dels instituts adjacents al centre IES Valdemossa. Per últim la franja de 19-30 anys, en general són homes estudiants universitaris tan de grau com postgrau procedents de la seu de la UNED que està situada al costat del centre cívic.

Aquests coneixien el centre per cartells del centre que estaven penjats als anuncis de la universitat.

S'ha intentat buscar varietat de franges d'edat i sexes per tal d'aconseguir un ampli espectre de la demografia del barri.

La tercera pregunta ens donaven les professions dels entrevistats i ens hem trobat que entre les dones destaquen les professions liberals, serveis, mestresses de casa i, entre els homes també les professions liberals, jubilats i professors.

La quarta pregunta es centrava en veure si l'entrevistat era resident al barri i tots els entrevistats ho eren, la qual cosa ens ajudarà a analitzar les següents preguntes, però si que es veritat que hagués sigut positiu trobar algú d'un altre barri per veure si el centre era conegut més enllà dels seus límits.

A la cinquena pregunta comencem a veure la rellevància i difusió que té el centre a la zona i veiem com un 30% dels entrevistats només coneixen de vista l'edifici però no saben ni que era un centre. Dins d'aquesta franja estan els estudiants universitaris que a més treballen i no tenen molt de temps lliure, i famílies amb fills nous al barri que tenen poc coneixement. I aquells que coneixen el centre són perquè hi participen o el coneixen per fora però ho parlarem més endavant. Tanmateix aquí podem trobar a

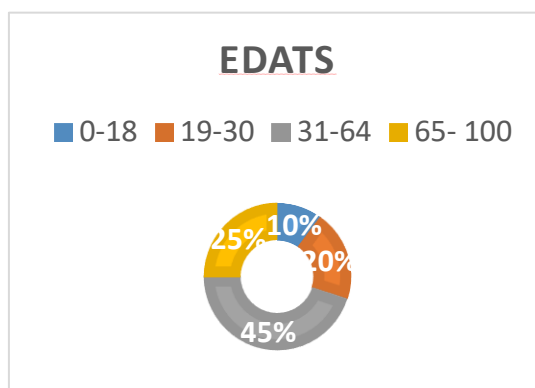

Figura 8. Gràfica sobre les edats. Elaboració pròpia

Figura 9. Gràfica sobre conèixer el centre. Elaboració pròpia.

persones entre els 20 i 35 anys els quals si coneixen el centre cívic i han assistit en alguna ocasió però generalment no poden assistir a les activitats que volen perquè no tenen una franja horària accessible.

Dins del 70% de l'anterior pregunta a la sisena pregunta veiem quines són aquelles activitats que tenen més èxit: teatre, activitats del còmic, activitats per a nens. Tots aquells que coneixien les activitats de teatre eren perquè el practicaven o havien anat a veure alguna actuació.

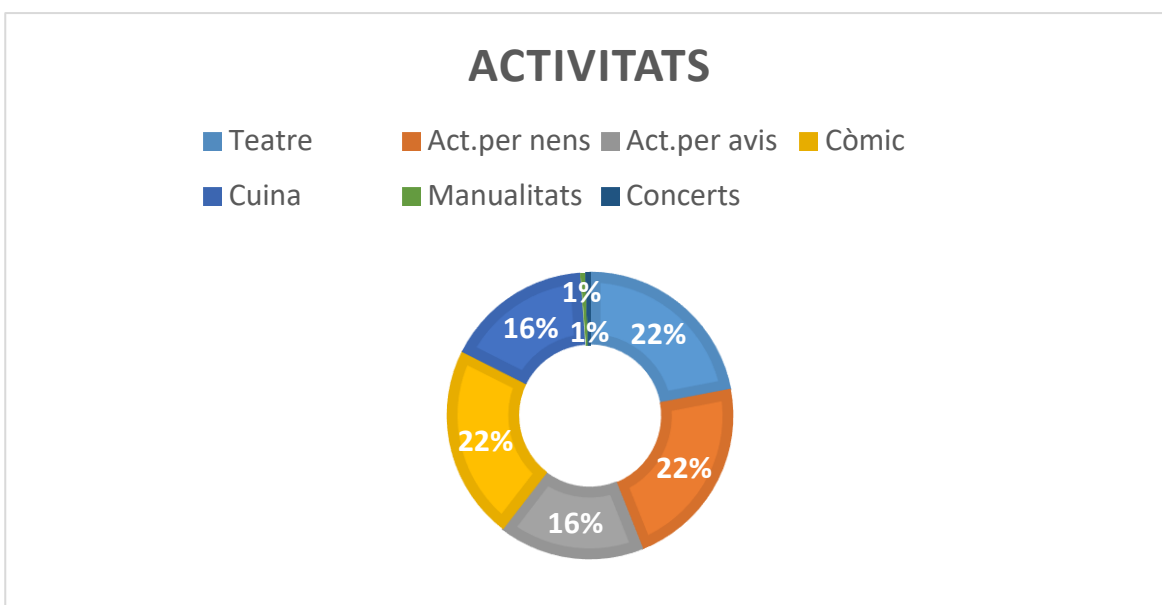

Figura 10. Gràfica sobre les activitats. Elaboració pròpia.

Aquells que van anomenar les activitats per a nenes eren tots pares amb nens petits que els portaven sobre tot a fer ball i cuina amb ells i eren tots alumnes dels col·legis dels voltants com el col·legi Aloma. Les activitats de cuina i del còmic són també de les més realitzades, la diferència és que el còmic està més extens entre els entrevistats menors de de 35 anys, inclòs als pares els hi agrada algun curs d'il·lustració per als nens, i la cuina és més habitual entre les dones majors de 50 anys amb temps per desplaçar-se al centre. La resta d'activitats són les menys comentades pels entrevistats generalment per la gent més gran de 65 anys els quals tenen molt temps lliure.

Respecte a la setena pregunta respecte com millorarien les activitats perquè la gent estigués motivada per anar al centre el 70% que coneixia el centre van coincidir en els horaris. Tots estaven d'acord que tractant-se d'un centre cívic tenia molta varietat en la seva oferta però tenia molt poca varietat d'horaris pel

que va propiciar que molta gent respongués que encara que coneixia activitats hi havia moltes que no podia assistir perquè els horaris eren incompatibles amb el treball.

La vuitena pregunta mostra si els enquestats consideren que el centre cívic proporciona un barri culturalment actiu i tots van contestar que sí però per diferents raons. La majoria van contestar que ha afavorit un barri actiu i viu culturalment, i que des de les protestes (comentades als antecedents) no hi havia hagut tanta gent al carrer però que en aquesta ocasió era per motius culturals i no polítics com fou en aquella època. La gent s'apunta al Carnestoltes i d'altres activitats al carrer que fan que més gent s'animi a participar. La segona resposta més estesa fou que ajuda a crear un barri actiu gràcies a les seves activitats gratuïtes, ja que hi ha gent que no pot permetre's gaudir de molts entreteniments que el centre cívic ofereixi això garanteix un accés a tothom, la democratització de la cultura.

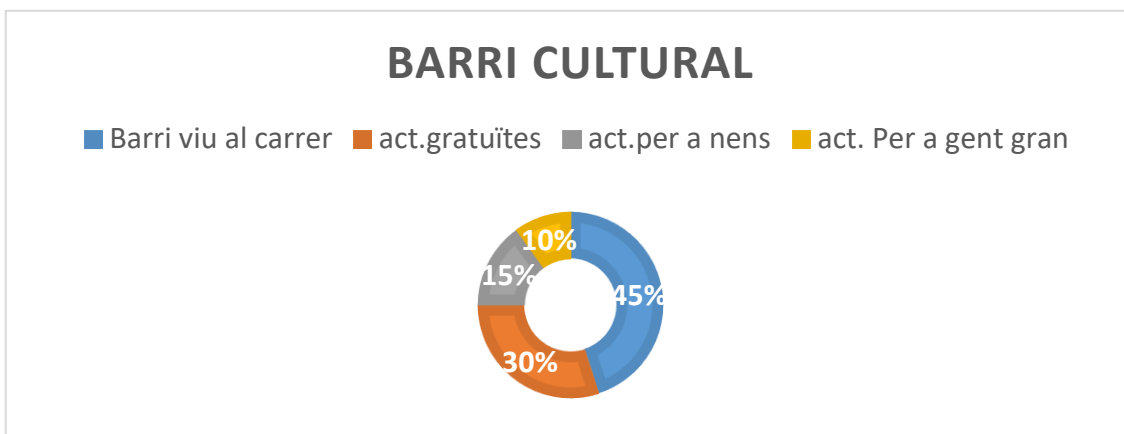

Figura 11. Gràfica sobre barri actiu. Elaboració pròpia.

Pel que fa a la novena pregunta, tots els que coneixien el centre van coincidir que un centre cívic es beneficiés pel barri, sempre que segueixi amb els preus assequibles, les activitats gratuïtes i una gran varietat d'activitats. Encara que cap de les persones del 70% havien estat a un altre centre cívic, pensaven en l'exemple de Can Verdager.

La desena pregunta, tenia com a objectiu veure si les persones coneixien altres entitats culturals, i del 100% dels entrevistats quasi un 70% coneixien altres

ALTRES ENTITATS

■ SI ■ NO

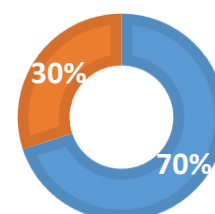

Figura 12. Gràfica sobre les entitats. Elaboració pròpia.

entitats: gegants i diables de Nou Barris, l'hort del barri, casal d'avis. La primera de les entitats és coneguda deguda a les festes del districte per tan no és realment una entitat del barri, ni els qual s'hagin interessat directament en l'entitat. A diferència del casal d'avis i l'hort del barri els quals si que són pròpiament de l'entorn i si que han assistit per voluntat.

L'última pregunta que proposàvem als enquestats era que donessin la seva opinió en general del centre. Aquells que si coneixien el centre els qual hem vist que eren al voltant del 70% van donar una valoració molt bona. Aquells que estaven al 30% que no coneixien el centre ressaltaven que per fora semblaven unes instal·lacions bones però que els hi faltava temps i motivació per entrar-hi.

Per concloure, aquest apartat tenia com objectiu esbrinar si a partir de les opinions dels entrevistats s'aconseguia saber si en el centre existeix un punt de cohesió entre el centre i el barri i si la gent participa activament al centre. La conclusió a la qual es pot arribar es que el centre és un punt de cohesió entre els usuaris del centre, ja que és un punt de convivència. Pel que fa a la participació cal dir que és mitjana i que va en augment. Els veïns veuen aquest centre com una oportunitat per a tots de realitzar tot tipus d'activitats accessibles, però que té carències. Ressalten la poca varietat d'horaris per a la majoria d'activitats i la falta de promoció perquè hi ha molt veïns que no s'animen ni a entrar al recinte. Pel contrari, exalten que han ajudat a crear un barri "viu i actiu" que a la mateixa vegada ajuda a millorar la convivència veïnal i la varietat de tipus d'activitats que garanteix arribar als gustos de moltes persones.

10. Conclusions

Abans de veure les conclusions obtingudes en aquest estudi, cal recordar les preguntes inicials que ens vam plantejar al principi. Les dues preguntes plantejaven aconseguir esbrinar si el centre cívic Can Verdaguer és un punt de cohesió i difusió cultural al barri.

Una vegada plantejades les preguntes i realitzat l'anàlisi del centre, del barri i les enquestes als veïns podem afirmar que el centre cívic Can Verdaguer sí és un punt de difusió cultural i cohesió, però necessita millorar diferents aspectes.

Respecte a l'anàlisi dels antecedents del barri i del centre, veiem com aquest centre fou rebut positivament pel barri gràcies a les seves demandes sobre la necessitat de tenir un centre que vertebrés la vida cultural del barri. A més a més, l'elecció de la masia Can Verdaguer per a la construcció del centre cívic fou molt ben vista pels veïns, ja que com va anomenar un dels entrevistats de 76 anys, *“aquesta masia sempre ha estat un referent del barri perquè marca la nostra pròpia història”*.

La mostra de la programació del centre ens ha mostrat com l'empresa “LleureSport” ha creat un programació bàsica però variada que funciona per a la demanda del centre, i ha donat la possibilitat que els veïns proposessin les seves pròpies activitats. Així no sols és un centre de dinamització cultural sinó de promoció pels artistes que volen donar-se a conèixer. Tanmateix, podem veure com gràcies a les activitats gratuïtes i els preus reduïts de les activitats el centre compleix el principi de democratització de la cultura ja que és accessible a tothom. Dins de la programació hem extret diferents problemes: els horaris, millorar la diversitat cultural i falta promoció. Pel que fa als horaris, quasi un 20% dels entrevistats ens van confirmar el que ens havíem plantejat anteriorment, molts d'ells no participen al centre cívic perquè les activitats que els interessin no tenen varietat horària. Caldria analitzar més a fons els usuaris i els seus perfils per veure si hagués la possibilitat d'augmentar la varietat horària i la seva viabilitat amb el pressupost existent.

Respecte a la diversitat cultural, observem com existeixen molt poques activitats d'origen estranger. Aquí ens vam topiar amb la pregunta si era una

qüestió del centre que no era rentable programar més activitats d'aquesta índole o eren els veïns que demandaven ninguna. Després de realitzar les entrevistes vam trobar la resposta, un 10% els entrevistats eren estrangers i ens van confessar que no tenien molt de temps per assistir al centre cívic, encara que si el coneixien, però que pensaven que el centre tindria més públic si en comptes de fer "cuina internacional" fessin cursos més determinats com per exemple "*aprender a hacer tacos mejicanos*".

Per últim, ha destacar que molta gent comentava que al centre li faltava millorar la promoció de les seves activitats. Aquesta conclusió la va comentar quasi un 40% dels entrevistats els quals deixen com els hi feia falta fer-se més present al barri, ells comentaven com moltes vegades no s'assabenten a temps de les activitats. Fins i tot, uns dels enquestat va afirmar que haurien de fer més cartells a la façanes de les activitats més destacades, una manera directe de promocionar la qual cosa ha funcionat amb els concursos del còmic. Així doncs, el centre necessita buscar millors formes de promocionar els seves activitats: facilitar el llibret d'activitats pel barri, promocionar-se millor per les xarxes socials, millorar la comunicació a les altres entitats com el casal d'avis o les escoles, a més de fer més activitats al carrer perquè la gent s'animi a participar. Pel que fa a la cohesió social del centre, es pot afirmar que si és un punt central que ajuda a gestionar i cohesionar les diferents entitats del barri i a les persones.

Per concloure, el centre cívic Can Verdaguer és un punt on es comparteixen experiències vitals i laborals, idees per a noves creacions, es creen noves amistats i relacions entre els veïns que ajuden a crear un barri més unit. Al centre cívic li queda molta feina per seguir millorant tots els aspectes anteriorment comentats. El centre ha propiciat que un barri històricament catalogat com a barri obrer i que sortia al carrer per a fer manifestacions polítiques, les han canviat per la difusió de la cultura. Així doncs, aquest treball és una petita mostra de com els centres cívics són fonamentals per garantir l'accés a la cultura i la cohesió de la ciutadania, i invitar a tots aquells interessats que investiguin més a fons la vida interna d'aquests equipaments.

11. Bibliografia

➤ Documents:

- AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Mesura de Govern, ACTUACIONS AL DISTRICTE DE NOU BARRIS 2016-2019”. Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2016.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Mesura de Govern Pla d'Acció per la Cohesió i els Drets Socials de Nou Barris 2016-2019”. Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2016.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Pla d'Interculturalitat”. Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2009.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Pla especial integral per a la regulació d'ubicar el centre cívic a la masia Can Verdaguer del barri de Porta districte de Nou Barris: <http://dtes.gencat.cat/rpucportal/AppJava/cercaExpedient.do?reqCode=v eureDocument&codintExp=255098&fromPage=load> .Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2010.
- AJUNTAMENT DE BARCELONA. “Pla de treball 2015-2019, xarxa centres cívics de Barcelona”. Barcelona: Consell del Districte de Nou Barris, 2015.
- ALTUNA, Ainhoa i SAMPEDRO, Nuria. “Los centros cívicos como utopia integradora de la Ciudad: el caso de Vitoria-Gasteiz”. Bilbao: Estudios Alaveses, 1999, nº 11, pàg. 161-192.
- BORDIEU, Pierre. “Las formas de capital. Capital económico, capital cultural y capital social” en “Poder, Derecho y Clases sociales”. Bilbao: Desclée de Brouwer, 2001, pàg.131.164.
- CAPILLA, Antoni. “Nou Barris: Can Peguera, Canyelles, Ciutat Meridiana, la Guineueta, Porta, La Propseritat, les Roquetes, Torre Baró, la Trinitat Nova, Turó de la Peira, Vallbona, Verdun, Vilapiscina i la torre Llobeta”.Barcelona: Ajuntament de Barcelona, 2014.

- FERNANDEZ, Valentí. (2013). "Así era Nou Barris". Madrid: TEMPORAE, 2013.
- INSTITUT DE CULTURA. "La cultura: motor de la ciutat del coneixement: Pla estratègic del sector cultural de Barcelona". Barcelona: Institut de Cultura, 1999.
- MARTÍ I GRAU, Jordi (dir.) "Pla estratègic de cultura de Barcelona, nous accents". Barcelona: Institut de Cultura de Barcelona, 2006.
- MASCARELL, Ferran (dir.). "La Cultura, motor de la ciutat del coneixement: Pla estratègic del sector cultural de Barcelona". Barcelona: Institut de Cultura, 1999.
- MARTÍN PASCUAL, Manel. "Inventari de les antigues masies localitzades a l'actual districte de Nou Barris". Barcelona: Grup d'Història de Nou Barris-Can Basté, 2003.
- PACIONE, M. "Urban Geography. A Global Perspective". Londres: Routledge, 2001, pàg.760.
- RIUS ULLDEMOLINS, Joaquim. "Política cultural e hibridación de las instituciones culturales. El caso de Barcelona". España: Revista Española de Ciencia Política, nº 29, 2012, p. 85-105.

➤ Pàgines web

- Real Academia de Ingeniería: <http://diccionario.raing.es/es/lema/equipamiento-colectivo> (consultada 4 juny del 2017)
- Instituto de investigación y debate sobre la gobernanza (Bolivia): <http://www.institut-gouvernance.org/es/entretien/fiche-entretien-25.html> (consultada 5 de juny del 2017)
- Entitat Can Masdeu: <http://www.canmasdeu.net> (consultada 4 de juny del 2017)
- El Periódico: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/distritos/una-masia-que-renace-centro-civico-2379074> (consultada 3 de maig del 2017)
- El Periódico: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/distritos/una-masia-que-renace-centro-civico-2379074> (consultada 4 de juny del 2017)

- El Periódico: <http://www.elperiodico.com/es/noticias/nou-barris/canguineueta-casal-joves-una-antigua-masia-3819590> (consultada 4 de juny del 2017)
- Centre cívic Can Verdaguer: <http://www.canverdaguer.com> (consultada 10 de maig del 2017)
- Xarxa social Pictastar: <https://www.pictastar.com/i/didakio> (consultada 30 de maig del 2017)
- Institut de Cultura de Barcelona: <http://lameva.barcelona.cat/barcelonacultura/ca> (consultada 30 de maig del 2017)
- Xarxa de centre cívic de Barcelona: <http://ajuntament.barcelona.cat/centrescivics/ca/que-es-la-xarxa-de-centres-civics> (consultada 4 de juny del 2017)
- Xarxa de Biblioteques de Barcelona: http://www.bcn.cat/biblioteques/docs/bib10anys_cat.pdf (consultada 20 de maig del 2017)
- Servei d'estadística de l'Ajuntament de Barcelona: <http://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/index.htm> dels anys 2015-2014 (consultada 4 de juny del 2017)
- RelligantNou Barris: <http://www.noubarris.net/relligantnb/?p=192> (consultada 24 d'abril del 2017)
- Ajuntament de Figaró-Montmany: <http://www.elfigaro.net/participacio-ciudadana.htm> (consultada 25 de maig del 2017)
- Pàgina Okchicas: <https://www.okchicas.com/curiosidades/madre-hija-vuelven-virales-instagram/> (consultada 23 de maig del 2017)
- Blog Hellopapis: <https://hellopapis.com/tiendas-vestir-madre-e-hija-iguales/> (consultada 23 de maig del 2017)
- Escola ESDIP: <http://www.esdip.com/cursos/comic-para-ninos/> (consultada 25 de maig del 2017)
- Empresa "LleureSport": <http://www.lleuresport.cat/lleuresport/index.php/2012-07-11-16-52-33/24-noticies/noticies-cultura/98-canverdaguer> (consultada 30 de maig del 2017)

- La Fàbrica del sol:
<http://ajuntament.barcelona.cat/lafabricadelsol/ca/canal/la-fàbrica-del-sol>
(consultada 1 de juny del 2017)
- Entitat mesquemenjar: <https://mesquemenjar.com/> (consultada 1 de juny del 2017)
- Entitat Kboombcn i AJACC BCN: <http://www.kboombcn.com/> (consultada 22 de maig del 2017)
- Entitat Percuriositat: <https://kikecuadros.jimdo.com/percuriositat/>
(consultada 1 de juny del 2017)
- Enciclopèdia: <http://www.enciclopedia.cat> (consultada el 10 de maig del 2017)

12. Annex

- Entrevista

1. Sexe
2. Edat
3. Professió
4. Resideix al barri?
5. Coneix el centre cívic Can Verdaguer? És usuari?
6. Sap alguna activitat que es faci al centre cívic?
7. Com el milloraria?
8. Pensa que Can Verdaguer ajuda o ha ajudat a crear un barri culturalment actiu? Perquè?
9. Pensa que els centres cívic són bons per un barri i la difusió de la cultura? Perquè?
10. Coneix altres entitats culturals al barri? Quines activitats realitzen?
11. Per finalitzar, en el cas que conegui el centre, quina opinió general té del recinte?